

«КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 РОКУ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ БАЗОВИХ КОГНІТИВНИХ ТЕРМІНІВ

© Фаріон І. Д., 2011

Уперше в історії української літературної мови розглянуто унікальну юридичну пам'ятку «Конституція Пилипа Орлика 1710 року» крізь призму основних когнітивних термінів «конституція», «природне право», «права та вольності», історичних хоронімів «Мала Росія», «Україна», їхніх прикметникових похідних та інших етнонімів. Зазначені терміни використано як інструмент реконструкції мовомислення наших предків та джерела їхньої самоідентифікації і правосвідомості.

Ключові слова: українська літературна мова, терміни «конституція», «природне право», «права та вольності», хоронім, етнонім, ідентичність, правосвідомість, мовомислення.

For the first time in the history of the Ukrainian literary language the unique legal monument is observed – “the Constitution of Pylyp Orlyk of the year 1710”, through the prism of the main cognitive terms “constitution”, “natural law”, “right and freedoms”, historical khoronyms “Mala Rosiia”, “Ukraine” and theirs adjective derivatives and others ethnonyms. The abovementioned terms are used as a devise of reconstruction of the language-mentality of our ancestors and the source of their selfidentification and legal consciousness.

Keywords: Ukrainian literature language, the terms “constitution”, “natural law”, “right and freedoms”, khoronym, ethnonym, identity, the legal consciousness and language-mentality.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року через складні політичні обставини бездержавности України щойно у ХХ ст. стала системним об'єктом вивчення істориків Д. Дорошенка, О. Субтельного, О. Пріцака, О. Оглоблина, І. Борщака, В. Шаповала, Т. Чухліба, правознавців М. Василенка, Б. Майгера, О. Мироненка, П. Стецюка, О. Кресіна, літературознавців О. та М. Трофимуків, В. Шевчука та ін. Однак не меншою є її мовознавча значущість як типової мовної пам'ятки наприкін. XVII – поч. XVIII ст., про що наголосив перший її текстологічний дослідник Л. Белей. Цим дослідженням маємо на меті, спираючись на історіографічно-правовий аналіз, розкрити мовну свідомість творців Конституції... крізь призму базових термінів пам'ятки чи приписуваних їй понять. У цьому полягає її першорядна актуальність. Наше завдання здійснити стислий лінгвістичний аналіз пам'ятки в контексті всіх мовних рівнів та, виявивши терміни-концепти, проникнути в мовомислення, правосвідомість та національні ідеали наших предків.

Добу українського Відродження (або період зародження конституційно-правових доктрин в Україні [9, с. 75]) завершує юридична пам'ятка, що відома в українській історіографії як Конституція Пилипа Орлика, або Бендерська Конституція 1710 року, що в українськомовному оригіналі має розгорнуту назву «Договори и постановления правъ и вольностей войсковыхъ межи ясне вельможнымъ его милостю паномъ Филиппомъ Орликомъ новоизбраннымъ войска запорожскаго гетманомъ, и межи енеральными особами, полковниками, и тымъ же войскомъ запорожскимъ с полною зъ обоихъ сторонъ обрадою», або латинською мовою «Pacta et constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis...» [ДП]. Унікальна пам'ятка – маніфест правосвідомості української політичної еліти того часу – зберігається у фонді «Справи про Україну» Російського державного архіву давніх

актів і стала відома Україні щойно 2008 року¹. До цього часу науковці послуговувалися її російськомовним виданням 1859 року². Вичерпно висловився про цю пам'ятку сучасний історик О. Струкевич: «...якщо б вдалося знищити чи сфальсифікувати всі документи з історії України – Гетьманщини, то однієї Конституції, її латиномовного варіанту, вистачило б, щоб відновити рівень і сутність оцінок українською елітою природи тогочасного світу, українського суспільства, власних місця й ролі у них» [11, с. 16].

У напрацюванні цього документа безпосередньо брав участь гетьман Пилип Орлик – наступник мазепинської лінії в українському політикумі. Як і його знаменитий попередник, він був поліглотом: володів польською, латинською, німецькою, французькою, російською, давньогрецькою мовами. Під час урочистого прийому короля Карла XII з нагоди обрання Пилипа Орлика гетьманом він у стилі давньоримських ораторів виголосив промову латиною. У його бібліотеці були оригінальні твори Аристотеля, Цицерона, Геродота, Вергілія, Данте, Мольєра, Монтеск'є та ін. [12, с. 84–85]. Як і Мазепа, Орлик знався на літературному бароко: видав дві поетичні книжки польською мовою – «Алцид російський» (1695 р.) як панегірик гетьманові Мазепі, що завершений прозою латинською мовою, і «Гіппомен Сармацький» (1698 р.) – панегіричні вірші, «творені блискучим версифікаційним стилем» [13, с. 248–249]. Отож діапазон творчості та інтелектуальної потуги цієї людини – всебічний. Водночас у підготовці «Договорів і постанов» брали участь інші знаменитості того часу: генеральний обозний Іван Ломиковський, його сини Володимир, Ілля та Михайло, генеральний бунчужний Федір Мирович, полтавський полковник Григорій Герцик та його брати Іван і Опанас, кошовий отаман Кость Гордієнко, дипломат Федір Нахимовський та інші [5, с. 363].

Знаково, що, попри багатомовність літературної творчості гетьмана, основний юридичний документ 1710 року написано руською (староукраїнською) та латинською мовами. Староукраїнська версія, очевидно, призначена не лише для якнайширшого вжитку (на відміну від латини), а безумовно засвідчує українську тожсамість, є демонстративним свідченням її старожитніх прав та вольностей та аксіоматичним виявом написання юридичних документів мовою титульної нації, починаючи від Вислицького Статуту (1347 р.) і закінчуючи трьома Литовськими Статутами (1529, 1566, 1588 рр.). Перший її короткий текстологічний аналіз здійснив Л. Белей, зауваживши, що вона писана типовим офіційно-діловим стилем української літературної мови наприкін. XVII – поч. XVIII ст. [ДП, с. 16]. Нещодавно віднайдений у російських архівах текст цінний не лише українськомовним оригіналом, а й тим, що кожна із 40 сторінок розділена доземною лінією на дві частини, з яких більша містить власне текст копії «Договорів і постанов», а менша – переклад російською мовою окремих незрозумілих для росіянина українських слів, серед яких низка латинізмів, полонізмів та чехізмів. Таких глос усього 538 (разом із листом Карла XII до Війська Запорозького та лист Карла II до кошового отамана Якіма Богуша). Серед найхарактерніших перекладних українсько-російських лексем: *року* – *года*, *нехай станеться* – *да будетъ*, *панства* – *государства*, *выпровадити* – *освободить*, *працами* – *трусами*, *небожчика* – *покойнаго*, *зглядити* – *истребить*, *единостайными* – *единодушными*, *ухвалою* – *постановленіємъ*, *боронити* – *защищать*, *абысьмо* – *дабы*, *посполытомъ* – *общественномъ*, *поточныхъ* – *обыкновенныхъ*, *рада* – *совѣт*, *хиба* – *развъ*, *гребель* – *плотин*, *утыски* – *утѣсненія*, *прагнучи* – *желая*, *ярмо* – *уго*, *шановати* – *почитати*, *панове* – *господа*, *надъ то* – *пускай сверхъ того*, *наданнями* – *пожалованіями*.

Перекладено також латинізми, полонізми та чехізми, що здебільшого були органічно вписані в контекст української мови як складової західноєвропейських мовно-культурних та політичних взаємин: латинізми *реиментарской* – *главноначальствующаго*, *универсалами* – *указами*, *коррупціями* – *подкупами*, *контентуючися* – *довольствуясь*, *интратами* – *доходами*, *термѣн* – *срок*, *сукцессорове* – *преемники*, *фортеца* – *крѣпость*, *елекціи* – *избраніи*; полонізми: *ведлугъ* – *по силѣ*, *ижъ* – *что*, *скутечному* – *дѣйствительном*, *владзою* – *властію*, *на радецтво* – *для совѣтованія*, *цвиченьемъ* – *обученіемъ*; чехізми: *скутокъ* – *дѣйствіе*, *валечный* – *храбрый*, *зась* – *же*, *поуфалость* – *довѣренность*.

¹ Российский государственный архив древних актов (РГАДА). – Ф. 13. – Оп. 1. – Спр. 9.

² Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бангышемъ-Каменскимъ и изданные О. Бодянскимъ. – М., 1859. – Ч. II. 1691–1722. – С. 242–255.

Серед характерних українськомовних фонетичних ознак вживання літери **ять** для позначення звука **і**: *Гордѣнко, постерѣгати*; замість етимологічних [о], [е] послідовно вжито [ы]: *тыл[ь]ко*; сплутування літер **ы, и**: *грѣхи, отваги, працы*. Серед морфологічних явищ типовими українськими є форми називного відмінка множини іменників чоловічого роду із закінченням **-ове**: *панове полковники*; іменники середнього роду, що замість церковнослов'янського закінчення **-іє** мають закінчення **-я**: *пакованя, утисканя, знищеня, захованя*, і навіть із графічним подовженням *наданнями*; дієслівні форми складного майбутнього часу: *належатимуть, старатиметься*; форми наказового способу із часткою **нехай**: *нехай будуть*; особові форми: *росказалисьмо*; інфінітивні форми із суфіксом **-ова**: *шановати, завѣдовати, тріумфувати*.

Оригінал написано також латинською мовою, що на ту пору була мовою міжнаціонального спілкування – і практично вся козацька старшина, більшість якої випускники Києво-Могилянської академії, володіла нею. Вперше латиномовний варіант Конституції опубліковано 1847 року, що з різних причин не викликало резонансу серед істориків³. За свідченням співробітника історичного архіву Ольги Вовк, у 1916-му році В. Степанківський видав у Швейцарії латинський текст і переклад французькою. Відомі також англійський, німецький, польський варіанти конституції [1].

На перший погляд, видається, що базовим когнітивним терміном цієї пам'ятки є термінолексема *конституція*, проте її вжито лише в латиномовній версії, що сповна відповідає історичному лексичному складові тієї мови та суспільно-політичним взаєминам, зокрема, у Стародавньому Римі. Вважають, що стимулом для використання слова *constituo* як нормативно-правового терміна послужило вживання його як заголовного (на початку тексту) в офіційних документах Стародавнього Риму в словосполучі «*Rem Publicum Constituere*», що буквально означає «римський народ встановлює» (римський народ – це офіційна назва держави) [9, с. 8]. Це дієслово і стало твірним для похідного процесуального іменника *конституція*. Отож термін «конституція» походить від лат. *constituo*, означає «встановлюю; постановляю; влаштовую»; утворений він від префікса *con-* (*con-*) «з-» і основи дієслова *statuo* «ставлю; зупиняю; саджаю», пов'язаного із *sisto* «ставлю, розташовую, зупиняю», *sto* «стою», споріднене із пл. *stati*, укр. *стату* [ЕСУМ 2, 555].

У часи Стародавнього Риму і Греції *конституцією* називали всілякі акти державної влади (укази, едикти, декрети, інструкції), що відрізнялися формою й порядком прийняття. Серед найвідоміших «Конституція Атен» Аристотеля, де мислитель уживав термін «конституція» як синонім до устрою держави, «Конституція Цицерона», «Конституція Солона», «Конституція Лікурга», група актів візантійського імператора Юстиніана (IV ст.) тощо. За Середньовіччя лексему *конституція* зазвичай уживали в церковному праві, а відтак із XVII – поч. XVIII ст. її використовують для політико-правових актів договірної характеру, зокрема пактів та угод між міським патриціатом та правителями [9, с. 10; 7, с. 332]. Широковживаним є цей термін і в польській державно-правовій практиці XV–XVIII ст. Починаючи з 1493 року, важливі ухвали (постанови) загального («вального») сейму польського королівства в узагальненому вигляді почали називати *конституціями*. Підсилило вживання цього терміна й те, що до 1543 року тексти сеймових постанов писали винятково латинською мовою [8, с. 21].

Вже у XVII ст. Томас Гоббс (Hobbes 1588–1679) зауважив, що «основний закон» є «тотожний договору, який служить основою держави, а також найважливішим наслідком, який випливає із цього договору. Тим самим уявлення про основний закон поєдналася зі старою ідеєю про договір, за яким нібито функціонувала держава» [цит. за 9, с. 11]. Так політико-правове минуле з *ідеєю договору* лексико-семантично перетекло в сучасне з *ідеєю основного закону* – лексико-семантично *договір* став *конституцією*. Саме таким документом і є так звана Конституція Пилипа Орлика – договір, укладений гетьманом Пилипом Орликом з його виборцями (старшиною) та запорожцями 16 квітня 1710 року, що складався зі вступу, 16 статей та присяги гетьмана на вірність козацькій Україні та шведському королеві. Тобто цей документ сповна відповідає його руськомовній назві

³ Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – М., 1847. – Т. I. – Ч. III: Иностранные материалы. – С. 1–18.

«Договори и постановления...», на який сучасні дослідники, очевидно, що слушно, перенесли латинський термін «конституція» з латиномовної назви⁴.

Побуває думка, що одним із перших у сучасному розумінні термін *конституція* почав вживати відомий французький філософ Шарль Монтеск'є (1689–1755), використовуючи його для характеристики державного ладу тогочасної Великобританії, зокрема, після так званої «Славної революції» 1688 року, коли поваленого короля Якова II звинуватили в порушенні «основоположної конституції Королівства» [3, с. 337; 9, с. 10]. Отож до перших конституцій держав, у сучасному розумінні цього терміна, належать: низка англійських актів конституційно-правового характеру в другій половині XVII ст., зокрема білль про права 1689 року, що обмежив права короля, гарантував ряд прав і свобод громадянам, суттєво зміцнив статус парламенту, фактично заклавши тривкі основи конституційної монархії в Англії; Конституція Пилипа Орлика 1710 року (первісна назва «Договори и постановления...», або «Pacta et constitutiones...»), Конституція США 1787 року та Конституція Франції 1791 року (з тотожними первісними назвами та Конституція Польщі 1791 року (первісна назва «Ustawy Rządowej»). Відтак упродовж 1-ої пол. XIX ст. конституції ухвалили майже всі країни Західної і Центральної Європи, а у 2-ій половині того століття – країни Латинської Америки, Канада, Нова Зеландія.

Для нас показовим є ухвалення подібних *договорів*, чи *конституцій* у державах спільного політичного простору, зокрема України та Польщі, де такі самі угоди помежи собою уклали король та шляхта. Характерно, що перша польська Конституція 1791 року мала назву «Закон про управління» («Ustawy Rządowej») і тільки впродовж 2-ої половини XX ст. загальноприйнятною назвою цього документа стала «Конституція Польщі 1791 р.», рідше «Конституція Речі Посполитої 1791 р.» [8, с. 20–21]. На думку польського вченого Артура Коробовича, словосполучка *Ustawy Rządowej* підкреслювала високий правовий ранг цього документа та відрізняла від звичайних законів, званих *конституціями* [цит. за 8, с. 23]. Натомість із назвою пам'ятки Пилипа Орлика спостерігаємо протилежну тенденцію: пізніше присвоєна номінація *конституція* надала їй першорядного значення в правознавстві та історіографії.

З лінгвістичного боку можемо констатувати, що надані згодом назви *конституцій* визначним юридичним пам'яткам України та Польщі свідчать, *по-перше*, про різні значення терміна *конституція* в діяхронії та синхронії: у Польщі на ту пору ця лексема мала два значення: 1. просто парламентський закон; 2. устрій держави [8, с. 26]; в українській мові: 1. правовий акт, який регулює право на певній території; 2. постанова уряду; ухвала; рішення, що сповна відповідає назві «Договори и постановления...» [СУМ XVI–XVII 14, с. 237]. Наприкінці XVIII ст. – часові масового постання конституцій – ця термінолексема набула значення основного закону держави найвищої юридичної сили, що визначає її суспільний і адміністративно-територіальний устрій, виборчу систему, структуру й організацію законодавчої, виконавчої та судової влади, основні права й обов'язки громадян. Отож слід розмежовувати історичні та сучасні значення слів і не допускати перенесення сучасних уявлень та значень на історичні часи та лексику.

По-друге, про відносну часову вторинність самої лексеми-номена порівняно із сутністю номінованого документа. До прикладу, в українському правознавстві та історіографії ця знакова пам'ятка отримала найрізноманітніші оцінки: від «першої європейської конституції в сучасному її розумінні», «перший конституційний акт в Україні», «своєрідна протоконституція», «договірні-законодавчий акт, деякі пункти якого мають конституційне значення» – і до різкого заперечення щодо надання цьому документові якогось особливого значення в контексті українського конституціоналізму [9, с. 71; 11, с. 14].

По-третє, історична назва української пам'ятки «Договори и постановления...» і її латинський відповідник «Pacta et constitutiones» (лат. *pactum* – договір, лат. *constitutio* – будь-який державний акт) навзаєм перекладні та адекватні лексико-семантичні структури, а відтак сучасне називання «Договоров и постановлений...1710 р.» *конституцією*, з одного боку, не вступає в суперечність із

⁴ Не вникатимемо в давній чи сучасний правовий аспект наповненості цього терміна (див. про це Стецюк с. 71), позаяк для нас важлива передусім її метамовна та когнітивно-лінгвістична наповненість.

історичними термінами *договор* і *постановлене*, бо їхнім чужомовним латинським і, зокрема, польським та українським абсолютним синонімом є лексема *конституція*, а з іншого, часові лексико-семантичні трансформації не мають впливати на визначення історичної вагомості та першорядності самої пам'ятки. І це попри те, що Орликівській Конституції передували Зборівський і Білоцерківський договори, Переяславська, Батуринська, Глухівська, Конотопська і Коломацька конституції середини і 2-ї пол. XVII ст. Водночас, як слушно зауважує В. Шевчук, усі козацькі договори з іноземними монархами щодо підданства мали форму конституції, себто основного закону життя народу з визначеними постулатами [14, с. 130]. Особливо знаменним є Зборівський договір Богдана Хмельницького 1649 року, позаяк він започаткував створення держави з назвою Гетьманська Україна. Суть, проте, в іншому: це була перша конституція-договір, що, стверджуючи політичну угоду зі шведським королем у формі протекторату, встановлювала республіку на чолі з гетьманським правлінням при протопарламенті як подальшим розвитком інституту козацьких рад – генеральної та чорної; ділила владу на законодавчу, виконавчу і судову; відокремлювала Україну від Московії; церкву з-під московського впливу повертала під Константинопольський патріархат; визначала кордони держави часів Б. Хмельницького – врешті, засвідчувала найважливіше: жити згідно із власними звичаями, традиціями і законами, спираючись на демократизм козацтва на протигагу деспотизмові московського типу влади та, щонайважливіше, – маніфестувала негайну потребу звільнитися від «невольничого ярма московського» [УМ, II, с. 638].

Основним інструментом здійснення таких складних завдань є знаковий юридичний термін *природне право*, до якого, як відомо, належала й руська мова. Зауважимо, що поняттям *природного права* згодом наскрізь оперуватиме доленосна для всього світу правова французька пам'ятка «Декларації прав людини і громадянина» (1789 р.), де зазначено, що «Метою держави є забезпечення природних і невід'ємних прав людини» [10].

У своїх наступних політичних трактатах, писаних французькою мовою, зокрема «Маніфесті гетьмана Пилипа Орлика» (4 квітня 1712 р.), «Причинах виходу України з-під московського протекторату» (бл. 1712 р.) та «Вивід прав України» (бл. 1712–1715 рр.) автор використовує синонімічні терміни *природне право*, *справедливість та право*, *право людське й природне*, *стародавнє право*, якими освячує неминучу боротьбу нації в досягненні свободи: «...*природним правом* є визволятися від гноблення і трудитись, аби повернути те, що несправедливістю та переважною силою було у нас забрано»; «Ми не будемо діяти, керуючись почуттям помсти, а навпаки, – згідно із *справедливістю та правом*, що дозволяє кожному боронити свою власну справу та свою власну мету»; «...які б великі не були московські насильства, вони не дають ніякого законного права москалям щодо України. Навпаки, козаки мають за собою *право людське й природне*, один із головних принципів котрого є: народ завжди має право протестувати проти гніту і привернути уживання своїх *стародавніх прав*, коли матиме на це слухний час» [УСДП XVIII ст. т. IV, кн. 1, с. 237–238, 242]. Наскрізними політонімами «Маніфесту» є «*козацька нація*» (6), «*народ руський*» (3), «*християнська нація*» (2).

«Договори и постановленя...» гетьмана не містять окремої мовної статті чи якихось міркувань про мову, як і перші конституції Англії, Польщі, Франції та Америки. Характерно, що англійський білль про права 1689 року подає положення про заборону переслідувати за різні політичні висловлювання в парламенті. Натомість, відповідно до польської Конституції 1791 року, серед п'яти міністрів: поліції, війни (оборони), державного скарбу (фінансів) та закордонних справ – у нашому контексті на особливу увагу заслуговує призначення міністра друку (видавничої справи). Одначе в нашому випадкові показовим є не лише написання пам'ятки руською мовою, а наскрізне вживання зазвичай оцінно атрибутивних лексем-концептів: апелювання *отчизна*, хоронімів та їхніх похідних: «*Украйна, Отчизна Малороссійска*», «*Отчизна наша Малая Россія*», «*Отчизнѣ Малороссійской, матцѣ нашей*», «*О интересахъ отчизны малороссійской*», «*свободити отчизну нашу Малую Россію отъ неволничого ярма московскаго*»; п'ять разів ужито хоронім *Украина* і відносні похідники «*городамъ украинскимъ*» (2); численні прикметникові етноніми: «*народ Малороссійский*», «*народъ валеchnый стародавнній Козацкій*», «*народъ вольный Малороссійскій*», «*народъ вольный Козацкій*», «*обывателей малороссійскихъ*», «*народъ порабощеннній и утисненнній*

малоросійській», «*синовъ малоросійскихъ*» – усе це відображає найвищий руський ідеал того часу, висловлений у стрижневому терміні тодішньої правосвідомості «цѣлости правъ и вольностей своихъ боронити», що визначено самим Богом та природою. Автор цей знаковий термін *права та вольності* вживає 16 разів [УМ II, с. 635–447; ДП, с. 19–97]. Як зауважив І. Крип'якевич, все цінне, за що велася боротьба, мало назву *вольностей*. Це поняття виникло у XVI столітті, коли різним суспільним прошаркам доводилося обороняти свої давні права: шляхті на сеймах, українським міщанам за рівність прав у місті, селянам у боротьбі за волю, духівництву – проти національно-релігійних обмежень. Оборона *вольностей* була головною справою, якою жила тогочасна Україна, гасло «смерть або воля» було єдиним заповітом [4, с. 251].

Сусідні держави названо «*окрестные Панства*», зокрема «*Панство Крымское*», проте Росію ідентифіковано її автентичним історичним етнонімом «*государство Московское*» (9) та прикметниковими похідниками: «*ярма московскаго*», «*ига московскаго*», «*отъ Москвы*», «*отъ насильства московскаго*», «*отъ городковъ и фортець московскихъ*», «*отъ посесіи московской очищены*», «*отъ московскаго подданства*». Лише раз ужито етнонімний прикметник грецького походження, що зазвичай ідентифікував українців здебільшого у духовно-літературних пам'ятках, а в цьому випадкові він ідентифікує московитів: «*подъ самодержавную руку великихъ государей царей и великихъ князей, повелителей російскихъ*» [ДП, с. 24–25]. У польськомовному листі Карла XII до кошового отамана Якіма Богуща⁵ щодо ідентифікації московитів тричі вжито лише етнонім «*москаль*»: «*нашимъ и вашимъ неприятелемъ москалемъ*», «*в баталіи противъ москаля*», «*войны теперешней зъ москалями*» [ДП, с.107].

На особливу увагу заслуговує фонетичний варіант імени гетьмана Пилипа Орлика – *Филиппъ* (5), що є типовою кириличною транслітерацією грецизма *Philippos* (від *philippos* – який любить коней). У народному мовленні це ім'я отримало послідовну субституцію глухого чужого неслов'янського звука **ф** (**ph**) поширеним українським [**п**]: *Пилип*. У церковнослов'янському варіанті вжито ім'я гетьмана Мазепи: *Иоаннъ, Иоаннъ* [ДП, 26–27].

Як звично переважно для хронік того часу, Пилип Орлик вдається до єдиного мовного прийому – мітологічного етимологізування історизма «*козаки*» з метою досягнути їхнє величне історичне призначення: «*такъ и народъ валецный стародавний Козацкый прежде сего именованный Козарскій, першь превознесль былъ славою несмертельною...*» [УМ II, с. 635; ДП, с. 21]. Хозари, як відомо, напівкочовий тюркомовний народ, що жив у IV – II ст. до Р.Х. у південно-східній Європі, сусіди східнослов'янських племен, згодом Київської Русі, що в XI ст. змішалися з тюрксько-половецьким оточенням і зникли. Однак за етногенетичним міфом, що становив основу ідеології козацтва як окремого лицарського стану Речі Посполитої, козаки – нащадки хозарів. Така теорія виникла в добу Ренесансу, ймовірно, як аналогія до легенди про сарматське походження польської шляхти, що вважала себе за прямих нащадків сарматів – давніх племен іранського походження. У XVII–XVIII ст. вважали, що козаки, нащадки хозарів, – це одночасно і нащадки роксоланів [2, с.119–120]. Син Пилипа Орлика – генерал французької армії граф Григорій Орлик – залишив спогади про батькові джерела хозарського походження історизма «*козаки*»: «*Про те, що козацький нарід є безпосередній наступник хозарської держави, батько мій прочитав у стародавніх латинських письменників*» [6, с. 7]. Хоч хозарська легенда про утворення українського народу сформувалась в умовах польської окупації, водночас вона знадобилась і для антимосковської боротьби за незалежність. Відкинувши ненауковість таких етногенетичних пошуків, матимемо на яву історичну самосвідомість наших предків, що в умовах колонізаційної політики сусідніх держав намагалася зберегти свою етногенетичну тяглість та спільність, часом подовжуючи та нафантазовуючи свій історичний корінь. Як зазначає Ольга Вовк, «*тоді було важливо довести давність існування українців, адже це було підґрунтям до того, що Україна має бути самостійною державою*» [1].

Конституція Пилипа Орлика 1710 року, попри відсутність у ній окремих приписів про мову, як і в пізніших конституціях інших держав, зокрема Франції, Польщі, Америки, є промовистим

⁵ Цей лист разом із «Договорами і постановами» та «Листом Карла XII до Війська Запорзького» як підтвердження шведським королем зазначених «Договорів...» становить цілісний пакет документів.

свідченням метамовних процесів передмодерного часу, позаяк написана мовою титульного народу та латинською мовою як кодом міжнародного спілкування. Стилїстика твору, зокрема вживання відповідної ономастичної лексики: хоронїмів *Мала Росїя, Україна*, етноатрибутивів *малоросїйский*, а з протилежного боку – *Государство Московске, москаль* – засвідчує яскраво виражену патріотичну спрямованість пам'ятки. Серед базових юридичних термїнів «*природне право*» та «*права та волности*», що є виявом традиційно прогресивної правосвідомости нашого народу та яскраво вираженої ідентичности. Окрему і розлогу аналітику містить прибраний у часі термїн «*конституція*» до автентичної назви пам'ятки «*Договори и постановлення*» не лише під впливом наявности цієї лексики в латиномовній номїнації, але з огляду на юридично змістову наповненість тексту.

Джерела: ДП – Договори і постанови / [упорядник О. Алфьоров]. – Наукове видання. – К. : Темпора, 2010. – 152 с. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7-ми тт. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2006. – Т. 1–5. СУМ XVI–XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: У 28-ми вип. – Л., 2008. – Вип. 14. УМ II – Універсали Івана Мазепи (1687–1709) / [упорядк. Іван Бутич]. – К. – Л. : НТШ, 2006. – Ч. II. – 798 с. УСДП XVIII – Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти тт. / [упор., прим. В. Литвинова, передм. В. Шевчука]. – К. : Дніпро, 2001. – Т. IV. – Кн. 1. – 520 с.

1. Ільченко Руслана. Як у Росії знайшли оригінал Конституції Пилипа Орлика [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-412656.html>. 2. Конституція Української гетьманської держави. – Л. – К. : Право, 1997. – 158 с. 3. Короткий оксфордський політичний словник / [за ред. Ієна Макліна й Алістера Макмілана]; [пер. з англ.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 789 с. 4. Крип'якевич І. П. Історія України [відп. редактор Ф. П. Шевченко, Б. В. Якимович] / І. П. Крип'якевич. – Л. : Світ, 1990. – 520 с. 5. Оглоблин Олександр. Бендерська Конституція 1710 року / Олександр Оглоблин // Гетьман Іван Мазепа та його доба / [друге доповн. вид. ред. Л. Винар]. – Нью-Йорк; Київ; Львів; Париж; Торонто, 2001. – С. 354–360. 6. Перша Конституція українського гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. / [пер. з лат. та приміт О. Трофимук та М. Трофимука; передм. та заг. наук. ред. О. Прицака; післяслово О. Трофимук та М. Трофимука]. – К. : Веселка, 1994. – 77 с. 7. Суспільно-політична думка: словник-довідник / [уклав О. І. Юристовський]. – Л. : Сполом, 2008. – 800 с. 8. Стецюк П. Перша Конституція Польщі (1791): спроба правового аналізу / Петро Стецюк. – Л. : Астролябія, 2010. – 112 с. 9. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Ч. I : [посібник для студентів] / П. Б. Стецюк. – Л. : Астролябія, 2003. – 232 с. 10. Стецюк П. Основи теорії конституції та конституціоналізму [Електронний ресурс] / Петро Стецюк. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?i=196>. 11. Струкевич О. Пилип Орлик та європейська традиція конституціоналізму / Олександр Струкевич // Пилип Орлик – гетьман і автор першої Конституції України / [упоряд. Г. Ю. Калюжна; відповід. ред. Л. П. Ясинський]. – Мн. : Видавецькі цэнтр БДУ, 2006. – С. 13–32. 12. Чухліб Т. Один із найбільших патріотів України / Тарас Чухліб // Пилип Орлик – гетьман і автор першої Конституції України [упоряд. Г. Ю. Калюжна; відповід. ред. Л. П. Ясинський]. – Мн. : Видавецькі цэнтр БДУ, 2006. – С. 83–92. 13. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко / Валерій Шевчук. – К. : Либідь, 2005. – 728 с. 14. Шевчук В. Національна ідея в Україні, зокрема національно-визвольна, та її подвижники: Історичний нарис / Валерій Шевчук. – К. : МАУП, 2007. – 272 с.